

bok recensioner

Vad händer med sjukhusen i framtiden?

FINN KAMPER-JÖRGENSEN
(RED)

Sygehusvaesendet mod år 2000

DIKE Köpenhamn 1996.

2-3 november 1995 arrangerade Nordisk Helsepolitisk forum en konferens i Köpenhamn om sjukhusorganisationens utveckling inför år 2000. De olika föredragen vid konferensen har samlats i en bok, som innehåller en mycket omfattande dokumentation om förhållandena i de nordiska länderna, om lagstiftning, organisation, styrning, resurser och utvecklingstendenser. Författarna har genomgående god överblick och aktuell kunskap om sina respektive områden, vilket gör att boken kan fungera som ett uppslagsverk om man behöver tillgång till aktuella data om nordiska förhållanden.

Konferensen var inriktad på sjukhussektorn. Därigenom saknas i huvudsak en analys om dess samspel med primärvården och den sociala sektorn, inte minst vad gäller äldreomsorg och handikappomsorg, som båda har stor betydelse för sjukhussektorns dimensionering. Det framkommer dock att stora skillnader i dimensioneringen av sjukhusen finns mellan de nordiska länderna. Uppenbart avviker Norge genom att primärkommunerna här har ett större ansvarsområde, vilket säkerligen underlättas av att dessa i Norge är odelat ansvariga för primärvården.

I huvudsak utgår alla inlägg och presentationer från historiskt uppkommen avgränsning och innehåll av sjukhusverksamheten. I en visionärt inriktad konferens inför nästa sekel borde det vara möjligt att ompröva mycket av de nuvarande förhållandena. Endast i ett av föredragen

sker en sådan omprövning. Professor Håkan Eriksson, Karolinska institutet, pekar på att dagens forskningsframsteg leder till helt nya förutsättningar. Diagnostiken kommer i framtiden att ske under helt nya premisser. Bilddiagnostiken kommer att ske med digital teknik. Genetisk och molekylärbiologisk diagnostik blir tillgänglig i praktisk sjukvård. Diagnostiken av tumörsjukdomar och sjukdomar i hjärta och kärl kommer alltmer att ske med helt nya metoder. Motsvarande utveckling sker på behandlingssidan. På sikt skapar denna snabba utveckling förutsättningar för ett samhälle där den allra största delen av hälso- och sjukvården kan skötas lokalt och patientnära oavsett var man bor. Behovet av större sjukvårdsinrättningar minskar drastiskt. Eriksson ser en framtidsvision med ett "sjukhusfritt samhälle" där ett fåtal högspecialiserade och högteknologiska kliniska expertcentra samarbetar i ett integrerat nätverk med patientnära vårdenheter. Hans slutsats är att det i framtiden blir möjligt med en vård med höjd kvalitet till ett lägre pris.

Den praktiska sjukvård människor möter i de olika nordiska länderna torde kännetecknas av stora likheter. Läkare och vårdpersonal har relativt likartade värderingar med en kunskapsnivå som inte avviker särskilt mycket mellan länderna. Nya behandlingsmetoder slår igenom i praktisk sjukvård tämligen snabbt.

Gemensamt är att finansieringen i huvudsak sker med offentliga medel och den privat finansierade delen endast utgör ett mindre komplement. Däremot är fördelningen mellan samhällsnivåerna mycket olika. I Danmark och Sverige har den regionala nivån, landsting resp amt huvudansvaret för såväl finansiering som planering av sjukvården. Staten svarar endast för vissa kompletterande insatser. I Finland är det primärkommunerna som har det samlade ansvaret för hela sjukvården men med en större andel statliga bidrag. Primärkommunerna har en lagstadgad skyldighet att tillhöra samkommuner, vilka tillhandahåller sjukhus. Primärvården organiseras i regel av primärkommunerna själva. I Norge tillhör också primärvården primärkommunerna medan sjukhusen organiseras och finansieras på fylkesnivån. I alla de nordiska länderna organiseras den mest högspecialiserade vården tillsammans med forskning och läkarutbildning på regional nivå men med

helt olika typer av överenskommelser, och med tendensen till ökad statlig styrning gentemot denna nivå. Vad gäller styrning är det främst i Sverige som helt nya modeller prövats med marknadsekonomiska inslag.

Samtliga länder har också haft likartad ekonomisk utveckling, vilket lett till att omfattande kostnadsreduceringar har blivit nödvändiga under de senaste åren. I samband härmed varnas för att konflikter kan uppstå mellan kraven på rationaliseringar och sjukvårdspersonalens traditionellt stora krav på kvalitet i patientvården i kombination med högt ställda etiska värderingar.

Skriften rekommenderas till läsning inte bara för personer verksamma inom sjukvården utan även inom angränsande samhällsområden. För personer med engagemang inom hälso- och sjukvårdsforskning och med uppgifter inom sjukvårdsadministration och i utvecklingen av sjukvården utgör boken en rik inspirationskälla.

Olle Östman

Perspektiv på svensk alkoholpolitik

SVANTE NYCANDER

Svenskarna och spriten - alkoholpolitik 1855-1995

Sober förlag 1996. 305 sid, ca-pris 262 kr.

Svante Nycander är mest känd som f d chefredaktör på Dagens Nyheter, men han är också en av de mest kunniga i landet om alkoholpolitik och alkoholhistoria. Efter pensioneringen från DN har han ökat sitt engagemang i alkoholfrågor och tagit initiativ till bildandet av "alkoholpolitiskt forum" som han också är ordförande för. Han har också tagit initiativ till att uppdatera och komplettera boken "svenskarna och spriten", som kom ut i första upplaga 1967.

Det är mycket värdefullt att få en ny upplaga av denna bok, som nog är den bästa redogörelse vi har över det senaste seklets alkoholpolitiska debatt och reformarbete. En överblick och diskussion om Bratt-systemet utgjorde kärnan i den första upplagan. Denna upplaga har utvid-

gats med några kapitel om de senaste decenniernas debatt, bland annat striden om vårdtvånget och frågan om EU-anpassningen.

Bratt-systemet är ett historiskt och internationellt unikt socialpolitiskt experiment, och man kan bara beklaga att inte mer forskning gjorts på effekterna av det. Desto angelägnare känns det att i denna volym ha en sammanställning av den kunskap som finns, både om den ideologiska debatten som pågick före, under och efter Bratt-systemet, och vad som finns dokumenterat om dess effekter på konsumtion och skadeverkningar. Boken baseras till stor del på redogörelser över nykterhetsrörelsens inställning och ageranden i alkoholpolitiska frågor. Bitvis är det nykterhetsrörelsens interna historia som beskrivs, vilket kan bli tröttnande. Men visst är den historien intressant. Nycander fascinerar av hur nykterhetsrörelsen under en stor del av detta århundrade kunnat liera sig med "det socialt oupplysta förbrukarintresset" och direkt motarbetat inte bara Bratt-systemet utan även andra alkoholpolitiska åtgärder, exempelvis prishöjningar m m i samband med Bratt-systemets avskaffande.

Ett kapitel ägnas åt frågan om alkoholism är en sjukdom eller inte. Nycander för en intressant och nyanserad argumentation i en ständigt aktuell fråga, och kommer naturligt nog fram till att det finns situationer där sjukdomssynen är relevant men andra där den inte är det. Bland annat påpekar han med rätta snedfördelningen av forskningsmedel - att en så oproportionerligt stor del har gått till den medicinska alkoholforskningen. Delar av denna diskussion är dock lite föråldrad. Synen på alkoholism och psykisk sjukdom har förändrats under de senaste decennierna, och exempelvis kan man nu skriva diagnosen alkoholism på ett sjukintyg. En alkoholdiagnos kan ju till och med skydda mot en uppsägning. I vår upp-och-nedvända värld kan tydligen alkoholism till och med vara en merit. I dagarna läser jag om en facklig strid där en vårdare förbigåtts vid ett tillsättningsärendet på ett behandlingshem, med motivet att han inte var f d alkoholist!

70- och 80-talens debatt om vårdtvånget samt frågan om EU-anpassningen är huvudpunkter i de nyskrivna kapitlen. Särskilt intressant är Nycanders redogörelse för vårdtvångsdebatten, som nu kan be-

traktas i visst perspektiv. Nycander påpekar att debatten till viss del fördes utedefter en höger-/vänsterskala, men att flera dimensioner fanns. Hassela-rörelsens nymoralistiska ideologi komplicerade bilden, och en närmare idéhistorisk betraktelse över detta fenomen vore intressant.

Nycander har rätt i att de senaste decenniernas ideologiska vindar var till förfång för vissa patientgrupper. Frågan är dock mer problematisk än vad som kommer fram i boken, så till vida att vi fortfarande har problem med effektiviteten i många av våra behandlingsmetoder. Det är svårt att visa bra resultat av missbruksbehandling generellt, och i synnerhet utvärderingar av LVM-vården har som regel visat beklämmande resultat.

EU-debatten är vi fortfarande mitt uppe i, och de pågående förhandlingarna gör att boken känns oavslutad. Den svenska alkoholpolitiska debatten lär dock komma att fortgå. Vi kan bara hoppas att Nycander fortsätter att följa upp detta projekt och att EU-debatten om några år kan ses i ett perspektiv av den typ vi nu har över Bratt-systemet och vårdtvånget.

Peter Allebeck

Intressant sammanställning av vårdforskningens vedermödor

BUCKELDEE J OCH MCMAHON R (RED)

Erfarenheter av vårdforskning

Översatt från engelskan av Margareta Bill. *Natur och Kultur* 1996. 192 sidor.

Nu börjar de komma - de böcker som behövs för att visa hur ett forskningsområde, i det här fallet vårdforskning, växer fram inte bara med positiva förtecken och engagemang utan också med vändor och misslyckanden som viktiga steg på vägen. Att titeln inte använder det snävare begreppet omvårdnad är ett plus, boken kan på så vis få en bredare publik.

Natur och Kultur har föredömligt låtit översätta en intressant sammanställning av engelska erfarenheter inom vårdforskningens domäner. Boken är tänkt att användas i högskoleutbildning inom vård-

och hälsoområdet och som inspiration för handledare och blivande doktorander. Översättningen är kompetent gjord, man behöver inte haka upp sig på egendomliga ordval och formuleringar, vilket ofta är fallet i vårdlitteratur översatt från andra språkområden. Kanske har de erfarna svenska sakgranskarna bidragit till detta, i så fall en eloge.

Buckeldee och McMahon har satt samman tio kapitel där omvårdnadsforskare beskriver sina erfarenheter av forskningsarbete. Varje kapitel är skrivet i jagform och belyser olika aspekter av forskningsprocessen och dess vedermödor. Exempelen belyser olika delar av forskningsprocessen från problemformulering till kravet på att kunna dra riktiga slutsatser. Missstagen är legio, men har i de flesta fall kunnat vändas till ett positivt lärande och nya försök. Trots de problem och svårigheter som möter den oerfarna forskaren lyser ändå ett stort engagemang igenom tillsammans med en ödmjukhet inför det komplicerade hantverk det innebär att genomföra en forskningsstudie.

Redaktörernas erfarenhet, att de forskningsrapporter som sprids sällan beskriver svårigheter, har drivit dem att sammanställa boken. De ser det som nödvändigt att minska klyftan mellan forskare och presumtiva forskningskonsumenter genom att bli avdramatisera forskningen. Bland de teman som återkommit i bidragen pekar redaktörerna särskilt på insikten att de olika stadierna i forskningsprocessen sällan är så logiska och välavgränsade som de ofta beskrivs i metodböcker. Ett annat viktigt tema, sällan tydligt kommenterat, är forskningens beroende av 'dem som har makten'. Här menas då inte enbart anslagsfördelningen utan även det som här översatts till 'portvakter' (gatekeepers) dvs de personer eller organisationer som på olika vis har makt att vägra eller ge tillgång till ett forskningsfält och på så vis kan förhindra eller befrämja forskning. En viktig slutsats blir att man bara kan vinna stöd för sin forskning om man tillförlig förstår de motiv och de värderingar som dessa 'gatekeepers' har.

Personligen har jag tre favoriter, alla tre exempel på försök att använda kvalitativ metod. Det är kapitlen Att intervjua anhörigvårdare i hemmet, Erfarenheter av triangulering och Att tolka kvalitativa data. Här känner jag igen många av de

fallgorpar och återvändsgränder lätta att hamna i som forskare, när man använder sig av kvalitativ metod. Metaforer som 'analysträsket' eller 'ljuset i tunneln' beskriver målände forskarens sinnesstämning i vissa faser av arbetet, när data hopar sig och analysen inte får styrfart.

Boken säger sig vilja belysa vårdforskningens teoretiska, praktiska och metodologiska frågor på ett personligt, men inte strikt vetenskapligt sätt. Det är precis vad den gör! Den kan varmt rekommenderas till den oerfarne som tycker forskningens slingriga väg är tung och till den erfarne som lätt glömmer bort hur det var.

Ester Mogensen

Kvalitativ forskning - modeller, möjligheter och motiv

**PER-GUNNAR SVENSSON,
BENGT STARRIN (RED)**

Kvalitativa studier i teori och praktik

Studentlitteratur 1996. 262 sidor.

Det finns behov av svensk litteratur som berör kvalitativa studier inom forskningsverksamhet. Innehållet i denna bok som behandlar teoretiska och praktiska aspekter i kvalitativa studier, tillsammans med en tidigare utgiven (Starrin B, Svensson P-G (red), *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund Studentlitteratur, 1994) fyller en del av detta tomrum. Underlaget till dessa båda böcker baserar sig till största delen på föreläsningar i kvalitativ metod som hållits vid Nordiska hälsovårdshögskolan i Göteborg. Inriktningen på bokens innehåll är därför främst riktad mot samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och i viss mån även vårdvetenskaplig forskning.

Boken består av tre delar. I den första delen behandlas frågor som berör datainsamlings problematik. Den andra delen berör kvalitativa analysmodeller, och bokens tredje del berör några av de speciella problem som aktualiseras inom kvalitativ forskning, framförallt validitetsfrågan. I ett sista kapitel ges råd kring rap-

portering och publicering av kvalitativa studier. Sammanlagt består boken av nio kapitel. Av de tio delförfattarna är åtta ämnesanknutna till sociologi eller socialt arbete med inriktning på folkhälsoforskning, en är sjuksköterska med inriktning på folkhälsoforskning och en författare är religionsfilosof. Detta belyser inriktningen på bidragen till de teoretiska och praktiska diskussionerna om kvalitativ metod och analys.

Det första kapitlet behandlar deltagande observation. Här beskrivs utifrån en interaktionsteoretisk bakgrund metoder för att studera en verklighet inifrån. Författarna redogör för när det är lämpligt att använda deltagande observation och den involvering forskaren själv får genom metoden, och berör då tillförlitligheten. Presentation av metoden ges också genom att tillämpningen i ett projekt om sex på videoklubbar beskrivs. Även etiska aspekter berörs. Kapitel 2 behandlar den kvalitativa intervjun. Här tar författarna upp vad som kännetecknar en bra intervju och hur man förbereder och genomför en intervju. Kapitlet har en enkel och tydlig struktur och ger grundläggande och ingående inblick i intervjukonsten. I kapitel 3 tar författaren upp vad som kännetecknar fältarbete eller fältforskning. Här argumenteras för det stora värde forskning på fältet har inom många ämnesområden för att komma åt den miljö människor lever och verkar i. Kapitlet behandlar sättet att förhålla sig till fältet, att närma sig och avlägsna sig från sina informanter.

Att arbeta från data till teori genom stegen i Grounded theory beskrivs som första analysmetod i kapitel 4. Här belyses ingående målsättningen att skapa teori-generering utifrån en empirisk grund. Författaren håller en kritisk hållning och distans till de oenigheter som finns vad gäller olika aspekter inom Grounded theory.

Kapitlet om datorteknologi för kvalitativ metod bör intressera en del. På ett grundläggande sätt beskrivs hur det går till, men också vilka fallgorpar som finns. Teknologin skapar många nya möjligheter men är inte fri från svårigheter visar författarna.

I kapitel 6 visar författarna på möjligheter att bygga broar mellan kvalitativa studier som förberedande studier och att verifiera dessa med kvantitativa metoder. De benämner detta socio-morfologisk metod och handlar om ett del och helhets-

tänkande om socialt liv. I framställningen argumenterar författarna för dessa två undersökningssteg och en förening av metoder för att närma sig komplexa problem i människans värld och för att utveckla hypoteser och teorier.

Textanalysens problematik beskrivs från ett humanvetenskapligt perspektiv. Här beskriver författaren olika typer av texter och textanalyser och hur tolkning av texter kan ske utifrån olika förhållningssätt. Detta kapitel avviker från de andra genom sitt tydligare humanvetenskapliga perspektiv.

Slutligen behandlas i kapitel 8 validitetsfrågan. Vilket innehåll validitetsbegreppet skall ha i kvalitativ forskning diskuteras, och litteraturen som förespråkar olika användning redovisas.

Slutkapitlet ger råd kring rapportering och publicering av kvalitativa studier. Det är tydligt strukturerat och ger god vägledning för en nybörjare av kvalitativt forskningsarbete. Att få information om vilka vetenskapliga tidskrifter som publicerar studier av kvalitativ karaktär är en extra förtjänst för denna bok.

En kort summering av boken är att den har ett stort värde inom högskola/universitet och bland forskare. Styrkan ligger i dess första och sista del som har bredare perspektiv och är mer tillgängliga. Kapitlen om analysmodeller är mer svårtillgängliga och ger en begränsad beskrivning av tillvägagångssätt för analys av kvalitativa studier.

Referenserna till varje kapitel, som ges läsaren i form av ett avancerat notföreteckningssystem, inbjuder till stora möjligheter för egen fördjupning i området.

Maja Söderbäck

Våra recenser

Olle Östman är hälso- och sjukvårdsdirektör i Malmö, *Peter Allebeck* professor i socialmedicin, Vasa sjukhus, Göteborg, *Ester Mogensen* fil. dr. verksam vid Hälsohögskolan i Solna, *Maja Söderbäck* högskoleadjunkt, institutionen för vårdvetenskap, Högskolan, Örebro.